

כי תשא: קום עשה לנו אלהים

בפרשת כי תשא הגיעה העת לשלם את "המחיר" של ההנהגה האלקית שהתחדשה בספר שמות. כזכור, דובר בתחילת הספר על "עלית מדרגה" בקשרים שבין הקדוש-ברוך-הוא לעם ישראל. בתקופת האבות התגלה הקב"ה לאבות ולבניהם רק בדרך של א-ל-ש-די, ואילו בספר שמות מופיעה ההתגלות של שם הוי"ה. שם שמשמעותו קשר ישיר יותר, השגחה גלויה, מופתים ניכרים לעין כל. בכוחה של הנהגה זו נעשו מכות מצרים, ניסי ים סוף ומעמד קבלת התורה בהר סיני.

בד בבד, התרגל עם ישראל להשגחה גלויה שכזאת. להרגל זה יש פנים אחרים, עגומים: ההרגל הופך להתמכרות, וכאשר עוברים ארבעים יום בלי השגחה גלויה ובלי הנהגתו של משה, הנציג עלי אדמות של ההשגחה הזאת, דורש העם מאהרן – "קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו". אין הם יודעים מה לעשות ואיך ללכת בלי ההדרכה וההנהגה הצמודה של משה רבנו. "היינו כשה אובד".

לא יפלא איפוא שבפשוטו של ספר בראשית אין כמעט אזכור לבעיה של עבודת אלילים. אמנם, כשיעקב חוזר מחרן הוא מצוה על בני ביתו לטמון את אלילי הנכר שהביאו עמם, אבל אפילו שם אין תיאור של מאבק באלילים ובאלילות. גם תקופת היותו של העם במצרים, לפני התחלת מפעל הגאולה של משה רבנו, לא מתוארת בתורה כתקופה של עבודת אלילים. לא מוזכר שהעם עבד לאלהי מצרים, למרות שפרשת הנסים מתוארת כמאבק בין ה' לבין אלהי מצרים. תפקיד המכות היה לגרום לפרעה להכיר בה' אלהי ישראל, אך לא מופיע שם היבט של הפקעת אלהי מצרים מליבם של בני ישראל. לא באופן גלוי בפשוטו של מקרא.

זאת, מפני שבמקום שבו אין הנהגה גלויה גם אין כל כך צורך בעבודה זרה, וגם ההתלהבות ממנה אינה רבה, ולא קשה להפרד ממנה. רק אחרי שהתחיל המהלך של הגאולה וההנהגה בשם ה', התחיל גם החשש מעבודה זרה, ולכן מייד לאחר הדיבר הראשון של "אנכי ה' אלקיך" חייבת להופיע גם האזהרה – "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני", וכן "לא תעשה לך פסל, כל תמונה".

ההנהגה האלקית הגלויה, המשכן, השראת השכינה והנבואה ירדו לעולם יחד עם החשש לעשית אלהים אחרים, פולחנים נכריים ונבואת שקר. במקום שאין מקדש – גם אין אלילות. במקום שבו אין נבואה – גם אין מקום לנבואת שקר.

על פי אגדת חז"ל, (יומא ט"ב) החשש מפני האסונות הכרוכים בהיבט השלילי של הנהגת ההשגחה הגלויה הביא את אנשי כנסת הגדולה לבטל את "יצרא דעבודה זרה". באותו הרגע יצא מבית קדשי הקדשים כמין ארי של אש. כלומר, יחד עם יצר הרע של עבודה זרה נסתלקו מישראל בתחילת ימי בית שני גם הנבואה, גם גילוי השכינה הישיר שהיה בבית ראשון. אמנם נשאר מקדש – אבל לא באותה רמת גילוי שכינה שהיתה בבית הראשון. המקדש של בית שני הוא זירה לקיום המצוות של סדר קדשים, אבל לא מקום למפגש בלתי אמצעי עם האלקים כפי שחווה חנה במשכן שילה. האש נתעמעמה.

בעית ההשגחה הגלויה וחטא העגל ניתנת להתפרש גם בקנה מידה אחר, בעולם של ימינו. גם בעולם שאין בו נבואה וגילוי שכינה, ישנן רמות ומדרגות שונות של חשיפה לאור פני מלך חיים. יש דתיות מתונה, שלווה, ש"מסתפקת" בתלמוד תורה וקיום מצוות, דקדוק ההלכה, זהירות בכין אדם לחברו, חגיגת שבתות ומועדי ה' בנועם ובטוב לבב, תפילה בכוונה ובשמחה. יראה ואהבה, דחילו ורחימו – הכל בגבול ובמידה.

ויש שאינם מסתפקים בכך, והם חפצים ב"אש קודש". אין מקום למתינות ורוגע. יש דרישה להתלהבות, חיות וחיוניות, תפילה סוערת ורוגשת, קיום מצוות במידת חסידות, גם אלו שבין אדם למקום וגם שבין אדם לחבירו. ההתלהבות הזאת מחפשת לה גם הנהגה מתאימה, לא די בתלמיד חכם מיושב, שקול ומתון, כזה המתואר בהלכות דעות ברמב"ם, מחפשים אדמו"ר, מנהיג שאפשר להסתופף בצילו, להדבק בו, שמפגש איתו מסוגל להלהיב ולהסעיר את הנפש, כפי שמתארת החסידות את דמותם של אדמו"ריה: כמי שרק ראתו זיו פניהם יכולה לגרום למהפך נפשי בליבו של החסיד. כך אמורה להראות גם התפילה – רווית להט, דמעות מקצה מזה, וריקודים וניגונים ומחיאית כף מקצה מזה.

במקום שבו יש הנהגה של אש קודש, חתירה למפגש גלוי ובלתי אמצעי עם הנוכחות של החויה וההויה, יש חשש לכינונם של עגלי זהב. כיון שמי שהתרגל למעמדים מרוממים בסדר גודל של קריעת ים סוף ומעמד הר סיני, והוא מדבר במונחים כאלה על החויה הדתית שלו במפגש עם רבו, או בנסיעה לאומן, או בפורים של הישיבה, מוצא את עצמו ריק ומשועמם מבחינה רוחנית כשכל אלו ניטלים ממנו. ואז, באה הקריאה לעגל הזהב. מהו עגל הזהב הזה? ישנם דברים רבים שמילאו את תפקיד עגל הזהב בתולדות עם ישראל בזמן העתיק וגם

בעת החדשה. התלהבות מאידיאלים חדשים כדוגמת הסוציאליזם והקומוניזם, התלהבות מאישים דתיים המספקים את הריגוש המתאים כדוגמת שבתאי צבי, או הליכה אחרי הזהב כפשוטו – רדיפת הממון ותענוגות העולם הזה, סמים משכרים כאלה ואחרים, כל אלו מרוויים את הצורך הפנימי להתלהבות וחיות, וממירים את עבודת השם ב"חומרים" אחרים.

חשוב להבין שהפתרון של דיכוי ההתלהבות ומניעת השאיפה למפגש בלתי אמצעי עם ה', כמוכך של ויתור על שם הוי"ה וחזרה לשם האלקים שליוה את עולמם של האבות – אינו פתרון מספק. משה רבנו לא הסכים עם ההצעה של הקב"ה בעקבות חטא העגל להשאיר את העם בלא הנהגתו הישירה. הוא עומד ומתחנן: איזה משמעות יש להיותנו עם ה', "הלא בלכתך עמנו" ! גם אם החשש מפני הנפילה לעבודת העגל גדול, עדיין אי אפשר לוותר על הכמיהה, הנובעת ממקום אמיתי בנפש האדם וברוח האומה, לחיוניות רבה יותר בעבודת ה'.

לפיכך, למעשה, אין פתרון שלם לבעיה שהניח חטא העגל לפתחה של עבודת האלקים בישראל. לכן, החשש מפני החטא הזה ועונשו ימשיך ללוות את עם ישראל כל דורותיו. בכל דור ודור מחדש תוטל על שכמם של מנהיגי העם ומוריו האחריות לשמר את האיזון הנאות, בין הרצון לגילוי שכינה לבין הזהירות מריקודים ומחולות סביב עגלים. כאשר מנהיגי האומה אינם נמצאים בסביבה כדי להשגיח, מוטלת החובה הזאת על כל אדם ואדם מישראל באופן אישי.